

Tóth Zsombor (Babes–Bolyai Egyetem, Kolozsvár)

**Műfaj vs. íráshasználat?
Történeti antropológiai megjegyzések a XVII. századi emlékirat-irodalomhoz
– Cserei Mihály kalendáriumi –
(esettanulmány)**

Az elsősorban történetíróként ismert Cserei Mihálynak (1667–1756), a kolozsvári egyetemi könyvtárban található az a 8 darab kalendáriuma, amelybe 1690 és 1698 között kéziratos feljegyzéseket írt be. Megírandó értekezésemben a 8 kalendárium feljegyzésanyagát – amely a zernyesti csata (1690) előzményeivel indít, és azt a 8 esztendőt fedi le, amelynek során Cserei fiatalemberként (23 éves) először is szemtanúként beszámol az ütközetről, majd Apor István szolgálatába áll (1692), összekülönbözik apjával, próbál a maga lábán megállni, 1697-ben pedig megházasodik – más kéziratos és publikált Cserei szövegek felől vizsgálom. Értekezésem célja egy olyan mikrotörténeti vizsgálat elvégzése, amelynek során ezt a 8 esztendőt rekonstruálva, próbálom értelmezni, az írásbeliség, az írásos kultúra szerepének jelentőségét egy XVII. századi fiatalember életvitelében.

Vizsgálati módszerem a történeti antropológiára, különösen az angol *Historical Anthropology* MacFarlane-i tradíciójára épít, az életcikluson (*life-cycle*) belül egyetlen életszakaszban vizsgálom meg az írott kultúra és az írásbeliség mentalitásartikuláló hatását az individuum szociális és gazdasági világának (*social, economic world*), mentális világának (*mental world*) szerveződésében.

Jelen tanulmány – amely készülő disszertációm egyik alapkérdését járja körül – egyszersmind eset- és előtanulmány abban az értelemben, hogy Cserei Mihálynak a 8 kalendáriumban fennmaradt kéziratos feljegyzéseire korlátozódik elsősorban, nem terjed ki azokra a kéziratokra (testamentuma, apológiája, levelei, jegyzőkönyve, latin nyelvű kérvénye az Alsó-Kohér-i birtok ügyében stb.), amelyeket azonban az értekezés során kétségtelenül felhasználok és értékesítek. Ugyanakkor előtanulmány is, hiszen egyetlen, a disszertáció rendszeres (meg)írását megelőző kérdéskörre reflektál, nevezetesen a műfajiság kérdésre, ennek korlátaira és ellentmondásaira. Ugyanis az irodalomtörténeti kutatások (Gyenis Vilmos) hatására, sajnos a néprajzban is (Küllös Imola, Hoppál Mihály) elterjedt az az evolucionista nézet, amely a parszti önéletírást a XVIII. századi önéletírói tradícióhoz köti, sőt ennek *műfaji* kontinuitásában szemlélteti. Ez nagyon vitatható elképzelés. Sokkal valószínűbbnek látom azt, hogy az emlékiratok időben, térben szétszórt textusai, a hatalmas társadalmi, kulturális, történelmi különbségek ellenére, nem egy vitatható műfajiság kritérium alapján vizsgálhatóak, nem ez képezi azt a minimális közös vonást amely egy korpuszba rendezheti őket, hanem sokkal inkább a különféle szerzők írásbeliséghez való viszonya, adott írásgyakorlatok és az ezeket artikuláló mentalitások lehetséges megfelelései. Az irodalomtörténetírás és nyomában valamiképp a történetírás is meg a néprajz is, megelégedett a műfajcentrikus magyarázattal, és nem kérdezett rá az írás antropológiájára, az élettörténet létrejöttének kulturális és mediális kontextusaira. Dolgozatom ennek megválaszolására tesz kísérletet.

Munkahipotézisem arra a felismerésre alapozik, amit Cserei példája, de főként kéziratos hagyatéka is bizonyít, nevezetesen, hogy bizonyos mentalitások által vezérelt, az egész életre kiterjedő, több nyelven és több „*műfajban*”(?) művelt írásgyakorlat lényegesen több és más, mint amit egy vitatható műfaji kategorizáció beláthatóvá tesz. Az emlékirás különféle aktusai, noha számunkra elsősorban és főként írásos források révén és formájában hozzáférhetőek, nem biztos, hogy csak afelől az elit írásbeliség felől vizsgálható és érthető meg, amit kora újkori magyar irodalomnak vagy történetírásnak nevezünk.

Megközelítem túllép egy klasszikus irodalomtörténeti állásponton, anélkül azonban, hogy ennek jogosultságát és eredményeit radikálisan tagadná, ám kérdésfeltevéseim írásbeliség és szóbeliség, mentalitás és társadalmi gyakorlat elsősorban történeti antropológiai tétjeire igyekszik hangsúlyt fektetni. Mindezen vizsgálatok tanulságait, pedig Cserei Mihály példájára applikálom és ezen keresztül illusztrálom. Cserei esetében ugyanis kiváló vizsgálati lehetőséget biztosítanak a szerencsésen fennmaradt források: a kalendáriumok üres lapjaira készült feljegyzései egy olyan periódust fednek le, amelyet később *Históriájában* is megír, így lehetővé válik az a komparáció és szövegkonfrontáció, amely a műfajiség ellenében egy létező írásgyakorlat, illetve az ezt irányító mentalitás létét bizonyítja.

Tóth Zsombor, Kolozsvár.